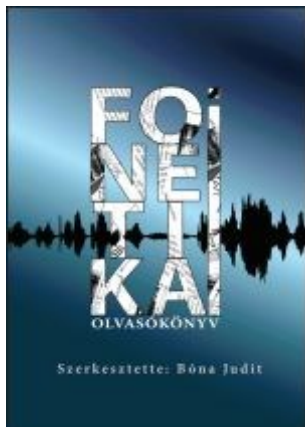

Bóna Judit szerk.

Fonetikai olvasókönyv. E-jegyzet (Libárdi Péter)

ELTE FONETIKAI TANSZÉK. BUDAPEST. 2016. 259 OLDAL

A Fonetikai olvasókönyv tanulmányainak felhasználhatósága a középiskolában

A közelmúltban az ELTE BTK Fonetikai Tanszékének munkatársai szerkesztésében e-jegyzet formában megjelentetett *Fonetikai olvasókönyv* tudományosan, de mégis közérthetően tárja az olvasó elé a fonetika tudományának legújabb kutatási eredményeit. Az összefoglalás elsősorban az egyetemi elsőéves fonetikai kurzus hallgatóinak hivatott ismeretekkel szolgálni, a tanulmányok azonban alkalmasak arra, hogy a középiskolai (főképpen a gimnáziumi) magyar nyelvi órák hangtani (és egyéb tantárgyak) tananyagát alaposabban szemléltessék és színesítsék. Ez a korosztály nem először találkozik tanulmányai során fonetikai ismeretekkel, hiszen az általános iskolai magyartanítás az anyanyelv-elsajátítás folyamatában szisztematikusan foglalkozik a (beszéd)hangok világával. Tantárgyi keretben a felső tagozat 5. osztályában ismeri meg a diák a hangképzést, a hangok osztályozását és azok egymásra hatását.

Ismétlésként a tananyag a 8. tanévben kerül elő újra, amikor a fiatalok a középiskolai magyar nyelvi felvételi vizsgára készülnek (esetleg a 6. osztályban is hatosztályos képzésű iskolatípus esetén). A tananyag ismételt, tanórai felelevenítésére a középiskola 9. osztályában kerül sor, amikor az általános iskolában tanult ismeretek ismétlése és bővítése történik. A 22/2016. (VIII. 25.) EMMI-rendelet a kerettantervek kiadásáról és jóváhagyásáról szóló 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet módosításáról szóló 3. (négy évfolyamos gimnáziumok) és 4. számú melléklet (hat évfolyamos gimnáziumok) alapján a hangtani ismeretek elsajátítására a *Nyelvi szintek, a nyelv grammatikai jellemzői* tematikai egységen belül (amelyre 20 órát irányoz elő összesen) 5–6 tanóra használható fel (1). Természetesen az érettségi vizsgára való készüléskor a középiskola 12. évfolyamán ismétlésként ez az ismeretanyag újból szóba kerül. A 2017-től érvényben lévő érettségi követelményrendszer alapján a 20 tételből álló magyar nyelvi érettségi tételek között a hangtani ismeretek egy, maximum két tételt érinthetnek a nyelvi szinteket magába foglaló 4. témakörben. Általában a magán- és mássalhangzók rendszere, a hangok találkozása, egymásra hatásuk, illetve az ezzel összefüggő magyar helyesírási alapelvek alkalmazása és magyarázata jelennek meg a tételek tartalmi elemeiként.

A kötet írásai között több tanulmány tárgyalja a fonetikai tudományterület átfedéseként jelentkező kommunikációs ismereteket, amelyek a magyar nyelv és az idegen nyelv tanításának alapfeltételeit biztosítják. Ez a terület a kerettantervben (mindkét említett gimnáziumi képzési formában) a 9. évfolyam tananyaga, és a megtanítására 12 tanóra vehető igénybe. Az érettségi követelmények között szintén szerepel a kommunikáció, a szóbeli témakörök közé két-négy tétel választható ebből a témából.

A *Fonetikai olvasókönyv*ben 18 tanulmány található, amelyek a fonetika szinte valamennyi területét érintik. Vannak olyan írások is a kötetben, amelyek a magyar nyelv tanításán kívül kapcsolódási pontokat képeznek más tantárgyak tananyagával, így többek között az informatika, az ének-zene, a történelem vagy a biológia profitálhat belőlük, de a mozgókép- és médiaismeretet, a drámapedagógiai és a vizuális kultúra tematikát is kiegészíthetik.

A kötet ismeretanyaga kiválóan felhasználható továbbá az anyanyelvi versenyekre való felkészítésben és a tehetséggondozás számos területén. Az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny magyar nyelv témakörében való elmélyülést éppúgy segítheti, mint ahogy e verseny második fordulójának esszétémáihoz forrásként jól alkalmazható egy-egy tanulmány, de a szónokverseny egyes kritériumainak alátámasztása is elsajátítható belőlük.

Balázs Boglárka és Bóna Judit *Életkori sajátosságok a beszédképzésben és a beszédfeldolgozásban* című tanulmányában nyomon követhetők a beszédképző szervek működésének és méretének a változásai, a tüdőkapacitás alakulása az életkor, a nem és a testméret függvényében. Érdekes lehet a diákok számára a hormonális érés hatására fellépő mutálás jellemzőinek a megismerése a pubertás idején (amely életkori sajátosság), hiszen ezzel a témával éppen 14-15 éves korukban találkozunk a magyar nyelvi órákon. Játékos gyakorlatokkal (például a tüdőkapacitás megméréssel) igazolhatók a tanulmányban szereplő adatok. A mutálás, valamint a hallható hallástartomány és a hallószerv alaposabb megismerése az ének- és a biológiaórai gyakorlatokat segítik.

A beszédhangok nyelvspecifikus egymásra hatásainak (a hasonulások és a hiátus) alaposabb megismerésére kerülhet sor Gósy Mária *Beszédhangok viselkedése a spontán beszédben* című írásából. A használatban lévő magyar nyelvi tankönyvek tananyagának és feladatainak a kiegészítésére alkalmazhatók a benne olvasható ismeretek. A diákok számára általában nehezebben felismerhető hangtörvények a közölt példák alapján érthetőbbé válnak, és a morfológiai elemzésben is biztosabbá teszik a gyakorlatot. A tanulmány korpuszában szereplő adatok (példák) jól használhatók akár gyakorlás céljából, akár a felismert jellegzetességek igazolására.

Deme Andrea, Gráczy Tekla Etelka és Markó Alexandra *Különleges beszédképzési módok: éneklés, suttogás, gége nélküli beszéd, hasbeszélés* című tanulmányában leírt kutatási eredményei leginkább az énektanításban hasznosíthatók. Az énektanár zenehallgatáskor megfigyelgetheti az opera- vagy népdal-, esetleg jódlíneklés és a mindennapi beszédben megmutatkozó hangerő és hangmagasság közötti eltéréseket, amelyek a magánhangzók ejtési különbségei miatt valósulnak meg. A suttogás és a hasbeszélés a drámafoglalkozásokat teheti játékosabbá, a suttogás artikulációs feladatként segítheti a színpadi beszéd tökéletesítését. Mindezek a kiegészítések elméleti háttértudást biztosítanak a gyakorlati megvalósításhoz. A nyelőcsőbeszéd, az elektronikus gége vagy a hangprotézis említése az emelt szintű biológiafoglalkozások témája lehet, ahol behatóbban foglalkoznak a diákok a gége megbetegedéséből adódó vonatkozásokkal.

Auszmann Anita a semleges magánhangzóról, azaz a svárolról ír, amely a középiskolai tananyagban csupán érdekességként fordul elő (amennyiben a magyartanár szóba hozza). Leginkább a folyamatosbeszéd-megtartás egyik lehetséges elemének, a hezitálásnak az említésekor figyelünk fel a jelenlétére. Érdekes és tanulságos kísérlet végezhető a tanulók körében, amikor egymás beszédének hangrögzítését visszahallgatva elemzik a jelenséget. Gráczy Etelka Tekla *A zöngékezdési időről* című írása pedig a felpattanó zárhangok tanításakor szolgálhat kiegészítő ismeretekkel.

Neuberger Tilda *Nonverbális hangjelenségek a beszédben* című tanulmányában többek között a nevetés, a hűmmögés és bizonyos vokális elemek (ki/be légzés, köhögés, nyelvcsettintés, hallható nyelés, torokköszörülés) spontán beszédben való, viszonylag gyakori (10%-os) jelenlétéről ad átfogó képet, és felvázolja kutatásuk hasznosságát. A diákoknak önmaguk és mások pszichés beszédbeli jellemzőinek a megismerését szolgálják ezek az információk, ilyen például az érzelmi állapot vagy az attitűd, de a társalgáselemzés egyes összetevőire is rámutathatnak, így önismeretet is fejleszthetnek.

A zaj hatását a beszédre Gyarmathy Dorottya vizsgálta, amelyben a LARES-tanulmánnyal felhívja a figyelmet a zajszennyezés és az orvosilag diagnosztizált megbetegedések összefüggéseire, illetve a beszédprodukción és a -percepcióra tett negatív hatásaira. Ezek az információk legfőképpen az egészségnevelés tudatosságára hívják fel a diákok figyelmét.

Horváth Viktória *A hallássérülés hatása a beszédre* című kutatása kapcsolódik az előbbi tanulmány témájához, a hallásról és annak zavarairól, illetve a mindennapi kommunikáció korlátozott

lehetőségeiről szól. Átfogó képet ad a jelnyelvről és a daktílról (ujjábécé) mint a kommunikáció egyes eszközeiről, amelyek megismerésével a nonverbális kommunikáció újabb formáival találkozhatnak a diákok. Ez az ismeret kiegészítésként felhasználható az ide vonatkozó szóbeli érettségi tétel kifejtésekor.

A nyelvek nyelvtipológiai osztályozásakor érdekességként kerülhet elő Kohári Anna *A beszéd ritmusa* című tanulmányában található táblázat, amely a nyelveket beszédritmus-kategóriák szerint csoportosítja. Eszerint a magyar nyelv nem sorolható be egyértelműen egyetlen közölt szempont alapján sem. Izgalmas lehet a diákoknak a magyar nyelv vizsgálata ebből a szempontból akár a projektmódszerrel is.

Németh Máttyás Ferenc *Milyen tulajdonságokra következtethetünk a beszédből?* című írása a retorikai alapismeretek elsajátításához nyújt alapvető segítséget. A szerző szerint a beszéd által feltérképezhető a beszélő teljes személyisége: életkora, testalkata, iskolázottsága, foglalkozása, vonzó tulajdonságai, személyisége, illetve az állapotára vonatkozó információk. Ezek megismerése és felismerése alapvetően befolyásolhatja az emberi, személyi kommunikációt, és önismereti jellemzőkre is felhívhatja a diákok figyelmét. Ennek megfigyeltetése a csoportos tehetséggondozó magyar nyelvi órák egyik módszertani sajátossága lehet. Átala gyakorolhatók a jó szónok tulajdonságai, amelyeknek az elsajátítása nagyon hasznosnak bizonyulhat a 10. évfolyamon hagyományosan megtartott szónoki beszédre való felkészüléskor.

Németh Szilvia az alkohol biológiai hátterét bemutatva tér rá a címben megjelölt témára: *Az alkohol hatása a beszédre*. A középiskolai biológia- és az osztályfőnöki tantervben is ebből a szempontból szerepel elsődlegesen ez a téma. *A káros szenvedélyek* című témakörben kötelező beszélgetni a diákokkal az alkohol függőséget okozó hatásáról osztályfőnöki, szaktanári, valamint iskolapszichológusi megközelítésben. Ennek kiegészítéseként építhető be a foglalkozásokba a tanulmányban közzétett téma.

Bóna Judit *Temporális sajátosságok a beszédben* című kutatása a középiskolai diákok esetében a beszédtempó, az artikulációs tempó, valamint a beszédszünet tisztázására, illetve a beszédtempót befolyásoló tényezők megismerésére alkalmas. A munka rávilágít arra, hogy a beszélő beszédtempóját számos pszichés tényező alakítja, amelyből a beszélő és a hallgató egyaránt jellemző vonásokat állapíthat meg a másik kommunikáló fél személyiségéről. A diákok ezeket az információkat beépíthetik a személyközi kommunikációjukba, illetve felhasználhatják a későbbiekben nyilvános beszédük megtervezésében és megtartásában.

Krepsz Valéria *Fonetikai hasonlóságok és különbözőségek a beszéd típusokban* című írásában a beszéd típusok ismerhetők meg a lehetséges csoportosításukat mutató ábra alapján. A diákok alaposabb betekintést kaphatnak a spontán beszéd től a félreproduktív és a reproduktív beszéd át a felolvasásig, áttekinthetik a beszédprodukciónak működését. A beszéd típusok jellemzésével például a színészi és a tanári beszédre is bővebb ismereteket szerezhetnek. A színészi beszédre vagy a felolvasásra olvasottak jól használhatók a drámafoglalkozásokon. A felolvasás vagy a médiában való megnyilatkozás, de az anya-gyermek kommunikáció megismerése szintén tágíthatja a diákok ismeretanyagát a beszéd jellemzők tekintetében.

Tóth Andrea és Szabó Ágnes *Szociofonetika* című tanulmányából a diákok konkrét tudományterületen ismerkedhetnek meg általánosságban a határtudomány fogalmával. A 11. évfolyam magyar nyelvi tananyagához sok tekintetben illeszkedik a tanulmány, hiszen a nyelvjárások, a nyelvi variabilitás, a nyelv társadalmi rétegződése és a kétnyelvűség a törzsanyag témakörébe tartozik. Jó tanári szervezéssel a tankönyv tananyaga a tanulmány segítségével könnyebben felfogható, a tanulók párokban vagy akár egyénileg készülhetnek fel a prezentációk megtartására. Ezek a tanulói bemutatók kiterjedhetnek a kisebbségi nyelvhasználatra vagy a területi nyelvi jellegzetességek feltárására is, előadásukat akár családi vonatkozásokkal tarkítva.

Váradí Viola *Milyen egységekre tagolható a beszéd?* című írása a nyelvi szintek tematikai egység lezárásához, annak átismétléséhez használható a középiskolában (mindkét képzési forma 9. évfolyamán). A diákok kiegészítő információkkal gazdagodhatnak a mondat szintjétől a hang szintjéig, illetve a szövegszerkesztés témakörében a bekezdések tanulmányozásához is kiegészítő tudáshoz juthatnak.

Markó Alexandra és Beke András *Beszél(get)ünk a számítógéppel? A beszédmesterséges előállítás, a számítógépes beszéd- és beszélőfelismerés* című tanulmányának ismereteit a középiskolai oktatásban a beszéd(ek) számítógépes rögzítésekor hasznosíthatjuk, és az így kapott korpuszt különféle szempontú elemzés alá vethetjük. A felvett szövegek visszahallgatásával korrigálhatók az esetleges beszéd- vagy szövegmondási hibák. Így a versmondó versenyre való felkészülés a felkészítő tanár jelenlétéen kívül is működhet a diák önmonitoringja által. Hasonlóképpen alkalmazható ez az eljárás a retorikatanításban is. Varjasi Gergely *Beszédatbázisok* című írása kötdik ehhez a tanulmányhoz. Itt a konkrétan létező beszédatbázisokról tájékozódhat a magyartanár és a diák, illetve megismerkedhetnek az adatbázisok megalkotásának a módszertani kérdéseivel. Ez utóbbi már az egyetemi évek kutatómódszertanát is megalapozhatja.

Vakula Tímea *A fonetika története röviden* című tanulmányából a hangtani tanulmányok bevezetésekor szemezgethetnek a magyartanárok, érdekességekkel színesíthetik a tanórát. A diákok készíthetnek prezentációt a tanulmány tematikája alapján, ezzel bevezetik a témát a többiek számára, és ezáltal gyarapíthatják kultúrtörténeti, esetleg történelmi ismereteiket.

Összegezve elmondható, hogy a tanulmánykötet írásai sokrétűen felhasználhatók a középiskolai oktatásban. Legfőképpen a magyar nyelvi órák tananyaga egészíthető ki általuk, de kapcsolhatók a többi tantárgy tematikájához is, ahogy alkalmasak a különféle tantárgyi versenyekre való felkészüléshez. A tanulmányok ajánlhatók nemcsak a kutatók, hanem a középiskola magyar és egyéb szakos tanárok figyelmébe is.

Irodalom

(1) 22/2016. (VIII. 25.) EMMI-rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről szóló 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet módosításáról. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=197106.326444 (2017. szeptember 30.)

Libárdi, Péter: The usability of the studies of the *Phonetic reader* [*Fonetikai olvasókönyv*] at secondary school

Az írás szerzőjéről

Libárdi Péter

magyar nyelv és irodalom szakos tanár, igazgatóhelyettes, Budapest XIV. Kerületi Szent István Gimnázium
libardipeter[kukac]freemail.hu